

AZ ATTRIBÚCIÓS FOLYAMAT ÉS SZEMÉLYISÉGGORRELÁTUMAINAK VIZSGÁLATA, VALAMINT ÖSSZEFÜGGÉSEI A BENYOMÁSFORMÁLÁSSAL

Imre Nóra
SZTE BTK Pszichológiai Intézet

Az attribúció fogalma és jellegzetes torzulásai

Mások megítélésének egyik lépcsője viselkedésük megfigyelése és cselekedeteik értékelő elemzése. Az attribúció, más néven oktulajdonítás folyamata során egy észlelt viselkedéshez – másokéhoz és sajátunkhoz egyaránt – intuitív módon próbálunk okot társítani (Heider, 1958). Az attribúcióelmélet szerint az emberek mások megfigyelésekor „intuitív pszichológusként” működnek, akik megpróbálják megmagyarázni a többiek viselkedését, következtetéseket levonni a látottakból és ezek alapján a jövőre vonatkozó becsléseket tenni (Ross, 1977). Ezeket az oksági következtetéseket többféle szempont alapján is lehet kategorizálni – ilyen dimenziók például az oksági hely, a stabilitás és a kontrollálhatóság (Weiner, 1979). A fentiek közül a leggyakoribb valószínűleg az oksági helyre irányuló, külső-belső dichotómiára építő felosztás (Ross, 1977). Az események mögött feltételezett okok ennek alapján egyrészt áruklodhatnak a megfigyelt személy „belső” diszpozícióiról (pl. képességek, vonások, attitűdök, motiváció), illetve visszavezethetik a történeteket „külső” szituációs tényezőkre (pl. helyzeti sajátosságok, ösztönző körülmények, társas nyomás). A stabilitás (stabil vagy instabil tényező) az okok időben állandó jelenlétére vagy mulékonyságára vonatkozik, a kontrollálhatóság (kontrollálható vagy kontrollálhatatlan jelleg) pedig arra, hogy az ok milyen mértékben változtatható meg, illetve irányítható akaratlagosan (Weiner, 1979).

Mivel a történetek okainak keresése gyakran teljesen automatikus, nem tudatos folyamat, ez hajlamosít bennünket a torzításra: mások megfigyelésekor (meglévő személyiségünk mozgósa) a belső, diszpozicionális elemekre helyezzük a hangsúlyt, elhanyagolva a külső opciókat – ez az úgynevezett alapvető attribúciós hiba jelensége (*fundamental attribution error, correspondence bias*) (Ross, 1977). Úgy tűnik,

ez a torzítás nagyrészt a tudatosság hiányából fakad, ami a túltanult mechanizmusok előtérbe kerülésének kedvez (Gilbert/ Malone, 1995).

Az attribúció mérése

Az attribúció elméleti konstruktumának megalkotása maga után vonta az annak mérésére alkalmas módszerek és eszközök kifejlesztésének igényét. Ezek megtalálása azonban időről időre nehézségekbe ütközik, mivel még a legjobban alkalmazható vizsgálóeszközök sem feltétlenül érzékenyek egyformán az attribúció minden aspektusára. Ma sincs egységes konszenzus arra vonatkozólag, milyen típusú feladatot érdemes leginkább használni a kutatásokban, ám a fogalom bevezetése óta többféle próbálkozás is született az egyes módszerek erősségeinek és gyengéinek feltárására.

A szakirodalmat áttekintve úgy tapasztaltam, a fellelhető vizsgálatok jó része a saját életesemények attribúciójának stílusjegyeire, mintázatának leírására összpontosít (pl. Ross, 1977; Elig/Frieze, 1979; Feather, 1969). A más emberek viselkedésének attribúciójára vonatkozó kutatásokat tekintve látható volt, hogy azok gyakran az attitűdattribúció-paradigma klasszikus, múlt század közepéről származó esszéfeladatának (Jones/Harris, 1967) módosításaira épültek, még a mai napig is (pl. Hooper/Erdogas/Keen/Lawton/McHugh, 2015).

Kapcsolat az attribúció és egyes személyiségjegyek között

Az attribúciós stílus és a folyamat jellegzetességei összeköthetők a kontrollhely (*locus of control*) fogalmával. Ez a személyiségkonstruktum azt írja le, hogyan értékeljük a velünk és a világban történő események feletti irányítás lehetőségét – az inkább belső kontrollal rendelkező emberek úgy érzik, sikereik és kudarcaik okát saját tevékenységeikben, cselekedeteikben kell keresniük, míg a külső kontrollal rendelkezők szerint életükre kevés befolyással bírnak, mivel az nagymértékben a szerencse, a véletlen vagy egy felsőbb hatalom hatásainak van kitéve (Rotter, 1966). Külső kontrollal rendelkezők inkább neveznek meg tettük okaként külső tényezőket, mint saját, belső forrásokat (Gudjonsson/Singh, 1989).

Az énhatékonyság a szociális kognitív elméletből származó dinamikus konstruktum (Bandura, 1977), mely idővel, új információk és tapasztalatok szerzésével változhat (Gist/Mitchell, 1992). Az általános énhatékonyság (*General Self-Efficacy* – GSE) az abba vetett hit, hogy képesek vagyunk újszerű feladatokat elvégezni, és helyt állni különféle stresszes vagy kihívást jelentő helyzetekben; ennek egy alfajtája, a speciális énhatékonyság

(*Specific Self-Efficacy* – SSE) pedig a konkrét feladatok megoldására való képességünkbe vetett hitet jelenti (Luszczynska/Gutiérrez-Doña/Schwarzer, 2005). Az énhatékonyság attribúcióval való kapcsolata leginkább az önértékelés oldaláról közelíthető meg – a saját sikerek belső, illetve a kudarcok külső okoknak való tulajdonítása az emberek saját magukba és képességeikbe vetett hitét védi (Forsterling/Binser, 2002).

Az attribúciós stílus és a lezárás iránti igény kapcsolatának is találhatók vizsgálati előzményei. A lezárási igény fogalma egy (a nyitott és zárt gondolkodásból kiinduló) kontinuum egyik végpontja: azok, akiknek nagy az igénye a lezárásra, gyors véleményalkotásra törekszenek, kiválasztott álláspontjukhoz pedig általában ragaszkodnak; ennek ellentéte a lezárás elkerülésének igénye viszont minél több alternatív választási lehetőség figyelembevételével, a döntések lassabb, körültekintő megalapozásával jár együtt (Kruglanski, 2005). Egy kutatás (Webster, 1993) szerint pozitív irányú együtt járás tapasztalható a lezárási igény és az alapvető attribúciós hiba elkövetésére való hajlam között, mivel a magas lezárási igényű személyek gyakran megragadják az általuk elérhető első információkat, és „befagyasztják” azokat („seize and freeze”).

A kutatás céljai és hipotézisei

A kutatás fő fókuszában az attribúció folyamata, azon belül is az alapvető attribúciós hiba jelensége és működési mechanizmusainak jobb megértése áll egy új, saját összeállítású attribúciót mérő eszköz, valamint egy szintén saját, az attribúció befolyásolását megkísérelő eszközön keresztül. A vizsgálat egyik célja feltárni, hogy előre megadott, rövid szituációs leírásoknál hogyan működik az attribúció, azaz a felkínált különféle okok milyen súllyal esnek számításba akkor, ha azok magyarázó erejét az egyes helyzetek kialakulásához való hozzájárulásuk mértékében szeretnénk mérni. Kérdés továbbá, hogy a résztvevők hogyan gondolkodnak saját véleményük és a külvilág, tehát más emberek véleményének kapcsolatáról – mit feltételeznek, hogyan alakul a kettő viszonya az egyes megítélési helyzetekben. A kutatás tárgyát képezi az is, hogy kimutatható-e összefüggés bizonyos személyiségtényezők (mint a kontrollhely, lezárási igény, énhatékonyság) és a fentiekben megfigyelt oktulajdonítási stílus között. Egy olyan feladat bevonásával, mely – egy szintén a szociális észleléshez tartozó területre – az automatikus személyesémák helytállóságára vonatkozik, azt is megkísérlem megvizsgálni, hogy az arra adott pozitív vagy negatív visszajelzés mennyiben képes (képes-e) módosítani, árnyalni

az alapvető attribúciós hibához vezető, illetve az oktulajdonítási stílus jellegére ható folyamatokat.

Hipotézisek: 1) Az attribúciós feladatok során a vizsgálati személyek átlagosan nagyobb magyarázó erőt tulajdonítanak belső, mint külső okoknak, elkövetve ezzel az alapvető attribúciós hibát. 2) Az attribúciós feladatokban eltérés mutatkozik a résztvevők saját véleménye és aközött, hogy szerintük mások hogyan vélekednek az egyes felsorolt okok magyarázó erejének mértékéről. 3) Azok a személyek, akik a benyomásformálási feladat során negatív vagy pozitív visszajelzést kapnak saját teljesítményükről, egy későbbi attribúciós feladatban más mértékben értékelik magyarázó erejűnek a különböző (pl. külső/belső) oksági tényezőket, mint a másik kísérleti feltételben lévő csoport, illetve a visszajelzést nem kapó kontrollcsoport tagjai. Akik negatív visszajelzést kapnak, azok az attribúciós feladat során körültekintőbbek, azaz több oknak, illetve külső tényezőknak is nagyobb magyarázó erőt tulajdonítanak, mint azok a személyek, akik semmilyen vagy pozitív visszajelzésben részesülnek. 4) Az attribúciós stílus összefüggésben áll bizonyos személyiségtényezőkkel, így a nagyobb lezárási igényű, illetve a kevésbé külső kontrollal vagy nagyobb énhatékonyságú személyek a belső okokat hangsúlyozzák jobban egyes szituációkban való szerepük mérlegelésekor.

Módszerek

Résztvevők

A vizsgálatban használt kérdőív segítségével összesen 154 fő adatai kerültek feldolgozásra. A kitöltők átlagéletkora 22,32 év volt ($M = 22,32$, $SD = 4,299$), a nemi eloszlás 78,6%–21,4% arányban alakult a nők (121 fő) és a férfiak (33 fő) között.

Vizsgálati eszközök és a vizsgálat leírása

A kutatás vázát háromféle validált személyiség-kérdőív, valamint külön a vizsgálat céljaira összeállított ingeranyagok és feladatok alkották. A felhasznált személyiségskálák az *Általános Énhatékonyság Skála* (Schwarzer/Jerusalem, 1995; magyar változat: Kopp, 1993), a *Külső-Belső Kontroll Kérdőív* (Rotter, 1966) és a *Lezárási Igény Kérdőív* (Kruglanski/Webster/Klem, 1993; magyar változat: Csanádi/Harsányi/Szabó, 2009) voltak.

A fenti, validált személyiség-kérdőívek mellett a kutatásban két saját kidolgozású feladat is szerepet kapott. Az egyik ilyen saját feladat során a vizsgálati személyek attribúciós döntései kerültek felmérésre. Ennek ingeranyaga öt darab rövid, egy-két mondatos szituációból állt, melyek tartalma szerint a résztvevők éppen szem- vagy fültanúivá váltak számukra teljesen ismeretlen, vagy általuk csak nagyon kevésbé ismert emberekkel való történéseknek. Ezek a szereplőkről szándékosan kevés információt tartalmaztak (leginkább csak a nemüket: két esetben férfi, két esetben nő, egy alkalommal meghatározatlan), és csak a közvetlenül megfigyelhető, észlelhető történésekre szorítkoztak.

Minden helyzetleírás után négy darab lehetséges ok került feltüntetésre, melyek az esemény kialakulásához vezethettek, vagy hozzájárulhattak a szereplők viselkedéséhez. Mindegyik leírás esetén a szubjektívan legerősebbnek, legrelevánsabbnak ítélt két külső és két belső ok került kiválasztásra és a kérdőívben való felhasználásra. A vizsgálati személyeknek kettős feladata volt: ötfokú Likert-skálán értékelték, mennyire magyarázó erejűek a felsorolt okok (1 – egyáltalán nem magyarázza, 5 – teljes mértékben magyarázza), először az ő személyes véleményük szerint, majd más emberek (általuk feltételezett) véleménye szerint (1. ábra).

Egy ködös, téli napon kinézel az ablakon, és látod, hogy az utcán egy nő nekitolat autójával egy kukának, ami felborul. Mit feltételezel, milyen tényezők magyarázhatják a helyzetet?

Az 1. skálán azt jelöld, TE mit feltételezel, a 2. skálán pedig azt, hogy szerinted MÁSOK mit feltételeznek.

	SZERINTEM egyáltalán nem magyarázza		SZERINTEM teljes mértékben egyáltalán nem magyarázza		MÁSOK szerint teljes mértékben egyáltalán nem magyarázza		MÁSOK szerint teljes mértékben magyarázza	
A nőknek általában nehezebben megy a vezetés.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A nő a köd miatt nem látott ki jól az ablakon.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A nő ügyetlen sofőr.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A nő autója meghibásodott.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

1. ábra: Az attribúciós feladat egyik szituációja, a felkínált okokkal és a kétféle Likert-skálával

Az attribúció mérését a másik saját eszköz, egy személyészlelési feladat előzte meg, mely a kitöltők egy részénél a kísérleti manipulációt tartalmazta. A résztvevők 10 darab portréfotót láttak különböző nemű, korú és etnikai hovatartozású személyekről. A képek a <http://youjustgetme.com> internetes oldalról származnak, mely a következőképp működik: a regisztrált felhasználók egy a személyiségükkel kapcsolatos kérdéssorra válaszolnak,

majd egy profilképük feltöltésével hozzájárulnak ahhoz, hogy az oldal látogatói megtekinthessék fotójukat, és pusztán ez alapján próbálják megítélni őket ugyanazon személyiséget érintő kérdések tekintetében. A rendszer azonnali visszajelzést kínál minden egyes osztályozás után, tehát kiderül, helyes volt-e az első benyomás. A vizsgálat során egy ehhez hasonló metódusú feladatot állítottam össze, azzal a fontos eltéréssel, hogy a felhasznált képeken szereplő személyek valós válaszait nem vettem figyelembe, csupán ingeranyagként szolgáltak. Az instrukció szerint a képeken szereplő emberek korábban (egy nemzetközi közösségi oldalon) osztályozták személyiségüket bizonyos belső tulajdonságok mentén, és a vizsgálati személyeknek az volt a feladatuk, hogy a képek alapján próbálják megítélni a célszemélyek ugyanezen jellemzőit. A képek egyesével jelentek meg, és mindegyik alatt egy állítás volt olvasható a rajta ábrázolt személlyel kapcsolatban. A mondatok válogatásakor fontos szempont volt, hogy azok közérthető, kollokvialisan használt tulajdonságokról, jellemzőkről szólnak, olyanokról, amelyeket a naiv, implicit személyiségelméletekhez hasonlóan mindenki ért és használ. Példák: *„A képen látható személy olyasvalaki, aki nem szereti felhívni magára a figyelmet.”*; *„A képen látható személy olyasvalaki, aki gyakran kedvetlen, szomorú.”*; *„A képen látható személy olyasvalaki, akinek mindenkihez van egy jó szava.”*. A résztvevők ezután négyfokú Likert-skálán jelezték, hogy a fotókon szereplőkről létrejött benyomásaik mennyire egyeztek a kijelentésekkel (2. ábra).

39.

A képen látható személy olyasvalaki, aki kerüli a nehéz olvasmányokat.*

- ☐ 1 - egyáltalán nem értek egyet
- ☐ 2 - inkább nem értek egyet
- ☐ 3 - inkább egyetértek
- ☐ 4 - teljes mértékben egyetértek

2. ábra: A benyomásformálási feladat során használt egyik inger

E személyészlelési feladat lefolyása háromféleképpen alakult, annak megfelelően, hogy a kitöltő az online űrlap megnyitásakor melyik (két kísérleti, egy kontroll-) csoportba került. A két kísérleti csoportban manipuláció ment végbe olyan módon, hogy a kitöltők véleményük megjelölése után (például: „A képen látható személy olyasvalaki, akinek mindenkihez van egy jó szava.” → „4 – teljes mértékben egyetértek”) visszajelzést is kaptak a célszemélyek „saját” válaszáról, azaz információt szereztek arról, mennyire sikerült pusztán „ránézésre”, külső alapján következtetniük más emberek személyiségére (például: „A személy saját magáról megadott válasza: 1 – egyáltalán nem ért egyet.”). Valójában nem voltak „helyes” vagy „helytelen” válaszok, ám a vizsgálati személyeket úgy tájékoztattam, hogy saját válaszuk megjelölése után a célszemélyek korábban, önmagukról leadott válaszát tekinthetik meg.

A két kísérleti csoport a visszajelzések jellege alapján különbözött: az egyik csoport ugyanis sok esetben nagy eltérést tapasztalt a saját és a célszemély válaszai között, a másik csoport viszont ehhez képest többször látott akár teljes egyezést is. A negatívan és a pozitívan befolyásoló visszajelzések intenzitása, gyakorisága és sorrendje a két csoport között teljes mértékben kiegyenlített volt. A kérdőív beküldése után a kísérleti csoportok tagjai utólagos informálásban részesültek, azaz megtudták, hogy a személyészlelési feladatban célzottan szembesültek „hamis”, illetve „igaz” válaszaikkal, mely visszajelzéseknek azonban nem volt valós alapjuk.

Eredmények

A kutatásban részt vevő 154 fő random csoportba sorolása után a kontrollcsoportba 54 fő (35,1%), a pozitív visszajelzésben részesülő csoportba 56 fő (36,4%), a negatív visszajelzésben részesülő csoportba pedig 44 fő (28,6%) került, azaz az eltérő feltételekhez tartozó személyek száma az előzetes várakozásoknak megfelelően nagyjából kiegyenlített volt. (Az elemzésben feltüntetett eltérő elemszámok a hiányos adatok kizárásával jöttek létre.)

Az attribúciós feladat felépítésének jellege több nagyobb változó létrehozását is indokolta. Ezek mind az öt feladatból összevontan tartalmazzák az okokra adott pontszámokat aszerint, hogy az adott tényező inkább belső vagy külső kategóriába sorolható, valamint, hogy a vizsgálati személyek saját vagy mások véleményét jelölték-e be a hozzájuk tartozó skálákon. Mivel minden szituációhoz két belső és két külső eredetet hangsúlyozó állítás tartozott, ezért mindkét fajtából összesen nyolc-nyolc

fordult elő az öt feladat során – ezen pontszámok összeadásával jött létre egy összesített belső attribúciót és egy összesített külső attribúciót mutató változó. Emellett a saját és a mások véleményére vonatkozó pontszámokat külön kezelve mind a belső, mind a külső változónak két különböző fajtája is megkülönböztethetővé vált. Az így generált négy új változó segítségével megvizsgálható volt, hogy a kitöltők összességében mely típusú okokat tartották a leginkább magyarázó erejűnek (1. táblázat).

1. táblázat: Az attribúciós öszsváltozókra érkezett átlagpontszámok

Összesítő változó	Átlag (M)	Szórás (SD)	Elemszám (N)
1. Belső okok – mások véleménye	36,790	4,510	138
2. Belső okok – saját vélemény	32,259	3,968	143
3. Külső okok – mások véleménye	32,173	5,115	139
4. Külső okok – saját vélemény	30,936	4,793	141

Ezekből a mutatókból úgy tűnik tehát, hogy az attribúciós feladat során (noha szituációként változott az okok rangsora) a belső besorolású okokat összességében jelentősebbnek ítélték, mint a külsőket, valamint, hogy a résztvevők átlagosan magasabbnak gondolták (mindkét típusú állítás esetén) annak mértékét, hogy más személyek mennyire találnák magyarázónak a megadott okokat.

Ugyanezen feladatok esetében a résztvevők nemcsak saját véleményüket jelölték be a Likert-skálákon, hanem azt is, hogy feltételezéseik alapján más emberek hogyan vélekednek az egyes felsorolt okok jelentőségéről. A saját és mások feltételezett véleménye szerint értékelt okok átlagpontszámait páros mintás t-próba segítségével is összehasonlítottam. Ebből kiderült, hogy a 20 felsorolt ok (öt szituáció, egyenként négy tényezővel) közül 16 esetében szignifikánsan eltért azok értékelése attól függően, hogy a kitöltők saját nézőpontjukból vagy másokéból ítélték meg őket.

Annak vizsgálatára, hogy a kitöltők attribúciós feladatokban adott válaszai eltérnek-e a mentén, hogy melyik csoportba (kontroll-, pozitívan befolyásolt, negatívan befolyásolt) kerültek, egy szempontos varianciaanalízist alkalmaztam. Az eredmények alapján a manipuláció hiánya vagy annak megléte és jellege kevés közvetlen befolyást mutat az előzőekben tárgyalt összesítő mutatókra (belső és külső okok saját- és mások véleménye alapján), azaz a csoportok nem tértek el egymástól

szignifikánsan egyik összevont változó értékei mentén sem. Így mind a saját vélemény szerint értékelt belső ($F(2, 140) = 1,115, p = ,331$) és külső ($F(2,138) = 0,075, p = ,928$), mind a mások vélt véleménye szerinti belső ($F(2,135) = 0,058, p = ,943$) és külső ($F(2, 136) = 0,189, p = ,828$) okok átlagértékelése hasonlóan tekinthető (az LSD utóteszt szintén nem mutatott statisztikailag jelentős különbséget az egyes csoportok között). A leíró statisztikát áttekintve megállapítható, hogy – noha igen csekély különbséggel, mégis – mind a négy változó esetében a kontrollcsoport jelölte be összességében a legalacsonyabb átlagpontokat, a legmagasabbat pedig négy változóból háromban a negatívan befolyásolt csoport; emellett a szórásmutatók minden esetben a kontrollcsoportban voltak a legnagyobbak, a negatív kísérleti csoportban pedig a legkisebbek (2. táblázat).

2. táblázat: A kiszámított összesítő attribúciós változók leíró statisztikai adatai

Összevont változó	Csoport	Elemzés (N)	Átlag (M)	Szórás (SD)
<i>Belső okok – mások véleménye</i>	kontroll	49	36,612	5,045
	pozitív	48	36,896	4,795
	negatív	41	36,878	3,473
	Összesen	138	36,790	4,510
<i>Belső okok – saját vélemény</i>	kontroll	50	31,600	4,243
	pozitív	51	32,490	4,183
	negatív	42	32,762	3,289
	Összesen	143	32,259	3,968
<i>Külső okok – mások véleménye</i>	kontroll	48	31,896	5,463
	pozitív	50	32,120	5,302
	negatív	41	32,561	4,528
	Összesen	139	32,173	5,115
<i>Külső okok – saját vélemény</i>	kontroll	49	30,735	5,342
	pozitív	50	30,980	4,732
	negatív	42	31,119	4,267
	Összesen	141	30,936	4,793

Annak vizsgálatára, hogy a kérdőívben mért személyiségtevékenységek (énhatékonyság, kontrollhely, lezárási igény), az összevont attribúciós változók (belső és külső okok), valamint legalább közepes mérési szintű alanyi változók közt megfigyelhető-e valamiféle együtt járás, Pearson-

féle korrelációt alkalmaztam. Az összevont attribúciós mutatók közül a belső okok mások véleménye szerinti átlagpontszámai gyenge pozitív együtt járást mutattak a lezárási igény rend és szervezethez való igénye ($r(136) = 0,177, p = ,038$), valamint negatív korrelációt a többszempontúság-keresés/-kerülés faktorával ($r(136) = -0,189, p = ,027$). Ezenkívül a négy attribúciós változó mind szignifikánsan pozitívan korrelált egymással: legnagyobb mértékben a kétfajta külső (saját és más emberek véleménye szerint értékelt) okok átlagpontszámait összegző változó ($r(135) = 0,556, p < ,001$), majd a kétfajta belső okokat tömörítő változó ($r(136) = 0,379, p < ,001$). A legkisebb nagyságú, de statisztikailag továbbra is szignifikáns kapcsolatot a saját vélemény szerinti belső okok és a saját vélemény szerinti külső okok változóira számolt pontszámok mutatták ($r(139) = 0,274, p = ,001$), valamint a saját meglátások szerinti belső és mások véleménye alapján értékelt külső okok ($r(137) = 0,301, p < ,001$).

Az attribúciós feladatokon szerzett összpontszámokat nemi különbségek szempontjából független mintás t-próbával teszteltem. Ez alapján a női ($N = 121$) és férfi ($N = 33$) résztvevők statisztikailag különböznek egymástól a külső okokra adott saját válaszok ($t(139) = -1,905, p = ,059$) tekintetében – itt a nők átlaga magasabbnak bizonyult.

Megvitatás

A szociálpszichológia egyik legalapvetőbb fogalma az attribúció, azaz az oktatás folyamata. Az eredeti, megalapozó elmélet (Heider, 1958) óta eltelt fél évszázad során a téma gyakran kutatott területté vált, ám elméleti síkon nagyobb egyetértés mutatkozott az egyes teóriák közt, mint a gyakorlatban, annak mérése során. A konkrét méréseknek számos fajtája létezik ugyan, ám ezek mindegyikének jelentős hátrányai vannak annak tekintetében, hogy az attribúció különböző aspektusait veszik figyelembe, más területek bevonását elhagyva. Az attribúciómérés egy újfajta megközelítésének keresésekor kevés gyakorlati támaszt tudtak nyújtani a szakirodalomban felbukkanó korábbi kutatások, így az alapvető elméleti munkákra (a dolgozatban is említettek közül pl. Heider, 1958; Ross, 1977; Weiner, 1979; Gilbert/Malone, 1995), valamint intuitív meglátásokra hagyatkoztam a tesztbatteria megtervezésekor. A létrejött mérőeszköz az attribúció bizonyos jellegzetességeinek kimutatására alkalmas volt, más várakozásoknak azonban nem felelt meg. A megvitatást a vizsgálat

előtt felállított hipotézisek és az eredmények összevetésén keresztül teszem meg.

Az első hipotézis szerint az attribúciós feladatok során a vizsgálati személyek átlagosan nagyobb magyarázó erőt tulajdonítanak belső, mint külső okoknak, elkövetve ezzel az alapvető attribúciós hibát. A leíró statisztikát nézve, a szituációs feladatok során bemutatott külső és belső okok összpontszámaiból képezett változók közül valóban a belső okok kaptak magasabb átlagpontszámot mind akkor, ha mások feltételezett véleményét, mind akkor, ha saját szubjektív véleményüket jelölték be a kitöltők.

A második hipotézis szerint az attribúciós feladatokban eltérés mutatkozik a résztvevők saját véleménye és aközött, hogy szerintük mások hogyan vélekednek az egyes felsorolt okok magyarázó erejének mértékéről. A kutatás ezen feltevése inkább feltáró célú volt, mivel a különbségek nagyságáról és irányáról nem voltak előzetes elképzelések. Az eredmények azt mutatták, hogy a 20 tényező közül csupán négy között nem volt statisztikailag szignifikáns különbség, a többi 16 mindegyike eltért aszerint, hogy a résztvevők saját véleményüket jelölték be róluk, vagy mások feltételezhető véleményét. Itt kiemelendő az ötödik szituáció (*„Egy ködös, téli napon kinézel az ablakon, és látod, hogy az utcán egy nő nekitolat autójával egy kukának, ami felborul.”*), mely esetében a résztvevők szerint más emberek mindkét belső okra magasabb, és mindkét külső okra alacsonyabb átlagpontszámot adnának, azaz másokról jobban feltételezték az alapvető attribúciós hiba elkövetését. Különösen érdekes ez a kifejezetten sztereotipikus ok esetén (*„A nőknek általában nehezebben megy a vezetés.”*), amelynél majdnem duplájára nőtt az elért átlagérték mások véleménye esetében ($M = 4,27, SD = ,969$), mint a sajátjuk alapján ($M = 2,22, SD = 1,251$).

A harmadik hipotézis alapján azt vártam, hogy azok a személyek, akik a benyomásformálási feladat során negatív vagy pozitív visszajelzést kapnak saját teljesítményükről, a későbbi attribúciós feladatban más mértékben értékelik magyarázó erejűnek a különböző oksági tényezőket, mint a másik kísérleti feltételben lévő csoport, illetve a kontrollcsoport tagjai. E feltételezés szerint azok, akik negatív visszajelzést kapnak, az attribúciós feladat során körültekintőbbek, azaz több oknak, illetve külső tényezőknek is nagyobb magyarázó erőt tulajdonítanak, mint azok a személyek, akik semmilyen vagy pozitív visszajelzésben részesülnek. Az eredmények alapján a 40 skála közül (20 ok, saját és mások véleménye) közül mindössze három esetben jelentkezett szignifikáns eltérés mindhárom csoport, és további nyolc alkalommal valamely két csoport között (ebből öt a

kontrollcsoport és a pozitívan befolyásolt csoport kapcsolatát érintette). Az összesítő attribúciós változókat vizsgálva a három csoport statisztikailag nem tért el egymástól, bár a leíró statisztika alapján mind a négy változó átlagpontszáma (belső és külső okok saját vélemény, illetve mások véleménye alapján) a kontrollcsoport esetében volt a legalacsonyabb, a szórás pedig a legnagyobb, a legmagasabb pontszámok pedig (egy kivételével) a negatívan befolyásolt csoportban jelentkeztek, amelynek eredményei egyben a legkevésbé szórtaak.

A fentiek alapján a manipuláció hatása gyakorlatilag nem volt kimutatható. Ennek több lehetséges oka is lehet: az egyik, hogy mivel az adatfelvétel online zajlott, a vizsgálat lefolyásának felügyelete nem volt megoldható. A két kísérleti csoport az űrlap beadását követően utólagos tájékoztatást kapott, melyből kiderült, hogy a visszajelzéseknek az volt a szerepük, hogy őket elbizonytalanítsák/megerősítsék saját benyomásformálási, szociális észlelési pontosságukban, és nem valós tényeket tükröztek. Elképzelhető, hogy a kitöltők egy része továbbadta ezt az információt más résztvevőknek, ami azonban ilyen formában semmissé tette a befolyásolás lehetőségét, amelyhez alapvetően szükséges volt, hogy a vizsgálati személyek elhiggyék a „teljesítményükre” vonatkozó visszajelzést; ám az is lehetséges, hogy maga a manipuláció nem volt elég erős és tartós, a 10 kép és visszajelzés kevésnek bizonyulhatott. Következtethetünk azonban arra is, hogy az alapvető attribúciós hiba elkövetése mélyebben gyökerezik annál, hogy egy rövid manipuláció befolyással legyen rá.

A negyedik hipotézis arról szólt, hogy az attribúciós stílus összefüggésben áll bizonyos személyiség tényezőkkel – így például a nagyobb lezárási igényű, illetve a kevésbé külső kontrollal, vagy nagyobb énhatékonyságú személyek a belső okokat hangsúlyozzák jobban egyes szituációkban. A korrelációs eljárás alapján a számított attribúciós öszváltozók közül csak a belső okok másoknak tulajdonított átlagpontszámaiban volt együtt járás (pozitív irányú) a személyiség skálákkal, pontosabban a lezárási igény két faktorával (rend és szervezettség igénye, többszempontúság-keresés/-kerülés). Emellett mind a négy attribúciós változó pozitívan korrelált egymással, legerősebben a két külső (saját és más emberek véleménye szerint értékelt) okok átlagpontszámait összesítő változó, majd a kétfajta belső okokat tömörítő változó. Ezek alapján következtethetünk arra, hogy a skálákon való jelölések inkább fakadtak egy személyes attribúciós mintázatból, azaz, aki hajlamos kisebb jelentőséget jelölni az egyes okokhoz, az sok más helyzetben is így tesz, aki pedig nagyobb

magyarázó erőket gondol az okok mögé, az szintén általánosan követi ezt a pontozási stílust.

Összességében elmondható, hogy a manipulációs hipotézis nem, a többi hipotézis pedig részben teljesült, főként a leíró statisztika alapján. Az összesített attribúciók esetében megmutatkozott az a tendencia, hogy a belső okok a külső okoknál nagyobb súllyal esnek számításba mások cselekedeteinek elemzésekor, de egyes szituációknál ezt a hatást felül tudták írni a megfogalmazásból, illetve az okok intenzitásának különbségeiből fakadó tényezők. A személyiségjellemzők közül a lezárási igény néhány faktora mutatott pozitív korrelációt az egyik belső okokat tartalmazó attribúciós változóval, azaz a nagyobb lezárási igényűek hajlamosabbak lehettek magasabbra értékelni a belső okok magyarázó erejét. A leginkább informatív eredményeket a saját és a másoknak tulajdonított attribúciós értékek összehasonlítása hozta, ahol az okok túlnyomó többségénél statisztikailag szignifikáns különbségek jelentkeztek – az egyes feladatokat megvizsgálva az is kitűnt, hogy a résztvevők gyakran úgy vélték, mások hajlamosabbak a diszpozíciós okok fel- és a szituációs okok leértékelésére, mint ők maguk.

Konklúzióként megállapítható, hogy az attribúciót mérő feladatok létrehozásában továbbra is érvényesül az a gyakorlat, hogy nehéz olyan skálát alkotni, amely minden vizsgálni kívánt szemponthoz megfelelően illeszkedik. Ennek javítása érdekében mind az elérendő minta, mind a felhasznált tételek jellemzőinek alapos átgondolása és optimalizálása lenne szükséges a jövőben. A kutatás további tanulságaként kiemelhető, hogy az attribúciót érdemes lehet annak megközelítéséből is vizsgálni, hogy mennyire tartjuk eltérőnek saját oktulajdonítási vélekedéseinket másokétól – a jelek szerint ugyanis nemcsak a világot nem szemléljük egyformán, hanem arról is megvannak a saját elképzeléseink, hogy mások hogyan látják mindazt, ami körülvesz bennünket.

Irodalomjegyzék

- Bandura, A.: Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. In: Gist, M. E., & Mitchell, T. R. (1992). Self-efficacy: a theoretical analysis of its determinants and malleability. *Academy of Management Review*, 17(2), 1977. 183–211.
- Elig, T. W./Frieze, I. H.: Measuring causal attributions for success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(4), 621–634. In: Harvey, J. H., & Weary, G. (1984). Current issues in attribution theory and research. *Annual Review of Psychology*, 35, 1979. 427–459.

- Feather, N. T.: Attribution of responsibility and valence of success and failure in relation to initial confidence and task performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, **13**(2), 1969. 129–144.
- Gilbert, D. T./Malone, P. S.: The correspondence bias. *Psychological Bulletin*, **117**, 1995. 21–38.
- Gist, M. E./Mitchell, T. R.: Self-efficacy: a theoretical analysis of its determinants and malleability. *Academy of Management Review*, **17**(2), 1992. 183–211.
- Gudjonsson, G. H./Singh, K. K.: The Revised Gudjonsson Blame Attribution Inventory. *Personality and Individual Differences*, **10**(1), 1989. 67–70.
- Heider, F.: The psychology of interpersonal relations. New York 1958.
- Hooper, N./Erdogas, A./Keen, G./Lawton, K./McHugh, L.: Perspective taking reduces the fundamental attribution error. *Journal of Contextual Behavioral Science*, in press. 2015.
- Jones, E. E./Harris, V. A.: The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, **3**, 1967. 1–24.
- Luszczynska, A./Gutiérrez-Doña, B./Schwarzer, R.: General self-efficacy in various domains of human functioning: evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, **40**(2), 2005. 80–89.
- Ross, L.: The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In: L. Berkowitz (szerk.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10). New York 1977.
- Rotter, J. B.: Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, **33**(1), 1966. 300–303.
- <http://youjustgetme.com> – 2016.05.01.
- Webster, D. M.: Motivated augmentation and reduction of the overattribution bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, **65**(2), 1993. 261–271.
- Weiner, B.: A theory of motivation for some classroom experiences. *Journal of Educational Psychology*, **71**(1), 1979. 3–25.